

KRŠĆANSKA ETIKA I GOSPODRASTVO

LUKA TOMAŠEVIĆ

Franjevačka teologija Makarska

UDK 241.13

Stručni članak

U vrijeme gospodarske i vlasničke preobrazbe društva te prelaska iz planske ekonomije na slobodno tržište, tema etičnosti u gospodarstvu je veoma aktualna. Auktor u raspravi izlaže kršćanske načela koja se trebaju poštovati u gospodarskom poslovanju: dostojanstvo i razvoj svih ljudi i naroda, solidarnost ljudske obitelji, poticanje stvaralaštva. Upozorava i na ekološke probleme koji prate ekonomski razvoj i odgovornost za njih. Izložena su načela utemeljena na socijalnom nauku Crkve s posebnim naglaskom na naučavanje enciklike pape Ivana Pavla II. *Entesimus annus*.

Često se misli da etika i gospodarstvo nisu u najboljim odnosima, pogotovo ako se pomisli na kršćansku etiku ili moralku. Kako je i politika često povezana s gospodarstvom i s njime sklapa tijesne odnose pa se javlja tzv. kriminal bijelog ovratnika, to je stvoreno uvjerenje da etika i gospodarstvo nikako ne stanuju u istoj kući. Ipak tema o etici i gospodarstvu je danas veoma aktualna i o tome su raspravljali mnogi umovi i odražani značajni skupovi.¹

1. *Općenito o etici, moralu i ekonomiji*

Svakako da se moral ili etika mogu definirati na različite načine, a činjenica je i to da se oba ta pojma često upotrebljavaju kao sinonimi. Današnja filozofija rado pod pojmom morala upotrebljava ćudoređe samo po sebi, a pod etikom teoriju o moralu. Tako onda etiku trebamo definirati kao "sustav argumentiranih postulata o dobrom ponašanju,

¹ Usp. Skup u Bovesu u svibnju 1994. god. pod naslovom "Etika i ekonomija između profita i solidarnosti" u *Documenti "Scula di pace" di Boves*.

prožetih idejom o svrsishodnosti života, uz štovanje odgovarajućeg uvjerenja i usmjerenja prema zadanim ustanovama i strukturama," dok bi moral bio "takvim izjavama primjereno činjenično ponašanje i postupanje, ili, kraće rečeno, življena etika".² Kad tom pojmu etike i morala dodamo još atribut kršćansko-katolička, onda želimo govoriti o etici, a dosljedno tome i moralu, koja se osniva na katoličkim-kršćanskim osnovama o čovjeku, svijetu i Bogu, etiku koja ima svoje nepromjenjive i stalne norme i vrijednosti, ali i etiku koja poznaje sve ono što je humano i shvatljivo ljudskom umu. To znači da je takva etika onda otvorena i može ući u dijalog sa svim svjetonazorima jer je, sama u sebi, opredijeljena za čovjeka.

Gospodarstvo ili ekonomska politika je društvena znanost koja proučava čovjekovo ponašanje u ograničenoj sferi ekonomskih odnosa. "Konkretno, ekonomska znanost proučava proizvodnu aktivnost, robnu razmjenu i konsumiranje bogatstva."³ Takva definicija ekonomije ili gospodarstva, nikako nije njezin pravi etimološki smisao.

Hrvatska riječ gospodarstvo dolazi od glagola gospodariti,⁴ što znači upravljati, dok međunarodna riječ ekonomija dolazi od grčkih riječi *oik* i *nomos* i znači upravljanje kućom. To znači da je povijesno izvorni prostor gospodarstva kućanstvo (*oikonomia*), gdje se ogledaju odnosi među obiteljskim članovima koji se utjelovljuju u oblikovanju kućnoga gospodarstva.

2. Kršćansko i liberalno shvaćanje gospodarstva

U izvornom kršćanskom shvaćanju gospodarstvo je uvijek podređeno višim potrebama što najbolje pokazuje sama struktura Gospodnje molitve (Oče naš). Nakon velikih "ti-molitava" ("tvoje ime", "tvoje kraljevstvo", "tvoja volja"), slijedi molitva za kruh, i to kao "mi-molitva". Ako vjernik na prvo mjesto stavlja posvećenje Božjega imena, revnost za Božje kraljevstvo, suobličenje volji Božjoj po ljubavi, onda se i kruh pojavljuje, kao znak za sveukupno gospodarsko područje: zajednički molimo za naš kruh, kruh što ga jedan

² V. ZSIFKOVITS, *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb 1996, 20.

³ G. PALMERIO, *Dizionario delle idee politiche*, (a cura di E. Berti e G. Campanini), AVE, Roma 1993, 247.

⁴ Usp. F. IVEKOVIĆ-I. BROZ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, sv. I, Zagreb 1901, 397.

jedini Otac daje gledom na potrebe sviju. Gledan tako, kruh s obiteljskoga stola upućuje na nešto iznad sebe: na svekoliku ljudsku obitelj, na kruh riječi Božje koji sjedinjuje sve ljude "u Kristu" i u nadi u vječno zajedništvo u krilu Abrahamovu. Ako se tako shvaća kruh, gospodarstvo, onda se može pošteno i s pouzdanjem moliti: "I ne uvedi nas u napast." Ali, budući da tako često nešto nije u redu s našim krušnim poretkom, moramo prije svega moliti: "Oprosti nam duge naše kako i mi otpuštamo." ⁵

Naše zapadno gospodarstvo se razvilo u duhu liberalizma Adama Smitha (1723.-1790.) gdje se gospodarstvo smatra autonomnim pri čemu je glavni pokretač koristoljublje ekonomskog čovjeka. Tako Smith filozofski opravdava gospodarski sustav u kojem gospodarski ispravno ponašanje ne mora odgovarati etičkim normama i zakonima koji su izvan mehanizama tržišta. Tržište, pak, samo sebe regulira.

Tako se i gospodarstvo shvaća machijavelistički: ono samo u sebi nosi svoje opravdanje. Gospodarstvenom čovjeku i gospodarstvu ne trebaju nikakvi etički imperativi i norme sve dotle dok se u samointeresu prepušta vlastitim zakonitostima gospodarstva. Tako glavna teza prerasta u tvrdnju da mehanizam slobodnoga tržišta i skup interesa stvaraju sami po sebi, tj. po svojoj naravi, najbolji mogući sklad.

Neoliberalizam, uz pomoć samozadovoljne gospodarske znanosti neovisne o etičkim vrijednostima, dolazi do istih zaključaka. Liberalizam se oslanja na čistu gospodarsku znanost i sociologiju, koje se na svom području uzdržavaju od svake vrijednosne prosudbe i ništa ne govore o tome što bi trebalo da bude ili što je dobro, a što loše. Naprotiv, upućuju samo na ono što jest i kako se do toga dolazi. Tako uz pomoć tipičnog redukcionizma, gospodarstvo postaje sasvim neovisno o etičkim i religioznim vrijednostima.

To današnje socio-ekonomsko društvo ima svoje različite nazive: industrijsko društvo, društvo blagostanja, potrošačko društvo bogato društvo, asistencijska država (Welfare State), a razvilo se po uzoru na američko društvo između dva rata.⁶ U Europi se razvilo pedesetih

⁵ Usp. B. HÄRING, Kristov zakon, vol. 3, Zagreb 1986, 410.

⁶ Glavni je teoretičar i nadahnitelj toga tzv. *američkog načina života*, kao i ideje o *Welfare state* bio američki ekonomist Maynard Keynes (+1946.). Premda ga danas mnogi i kritiziraju, ipak je on odigrao veliku ulogu u razvoju moderne ekonomije, a i moderna ekonomija se zove *postkeyniska*

godina, dakle iza II. svjetskog rata kada je nastupilo razdoblje obnove. No, takvo društvo je već u fazi recesije i potresaju ga mnoge krize.⁷ K tome društvu teži i današnja Hrvatska.

Danas je i politika, premda zasebna disciplina, toliko povezana s gospodarstvom tako da ih je teško razlučiti. U naše vrijeme se glavni sukob, ali i savez, događa na praktičnom polju jer ekonomija prečesto želi utjecati na sva politička opredjeljenja, a s druge strane politika je ta koja mora harmonizirati i samu ekonomiju u svrhu općeg dobra i ljudskog dostojanstva. Doista je ekonomija veoma važna za život društva, ali kad želi ovladati i političkim opredjeljenjima, onda ona zadire u tuđe područje. Osim toga, ekonomisti su prečesto egzaltirani jer su svjesni da vrlo mali broj ljudi vlada ekonomskim znanjem i zakonima. No, za politiku nema ništa lošije od činjenice da joj se nametnu, i to često bez mogućnosti popravka, diskutabilna načela tržišta, sebični razlozi dobiti, uski privatni interes i uočljivi nedostatak solidarnosti. Upravo tom braku ekonomije i politike što često rađa nepravdama i kriminalom, najviše protivi etika, pa radilo se o kršćanskoj ili bilo kojoj instinskoj etici.

Svaka etika se odnosi na čovjekovo ponašanje u svakoj aktivnosti i uvijek ga prosuđuje na osnovu svojih dobro utvrđenih načela i vrijednosti. Ona, stoga svakome govori da je njegovo ponašanje dobro ili loše. Upravo tu se nalazi osnovna razlika između etike i liberalno postavljenog poimanja gospodarstva.

Katolička etika se javlja sa svojim osnovnim načelom da je i ekonomist čovjek i vjernik te da se nikada ne smije odreći svoga čovječtva i svojih vjerskih načela pa ni onda kada radi na ekonomskom području. Pače, kršćanstvo govori i o društvenoj etici koja ispituje ponašanje osoba i grupa unutar društvenog djelovanja i postojećih društvenih ustanova. Ona, dakle, prosuđuje ponašanje ne samo ljudi i pojedinih grupa, već i samih struktura društva preko čega se pokazuje njegovo ponašanje. Tako katolička etika nadilazi individualizam i svoju pozornost usmjerava prema dobrom i ispravnom ponašanju moralnog subjekta, a čineći to ona se nužno susreće s politikom koja

⁷ Usp. Ph. SCHMITZ, *Fortschritt ohne Grenzen?* Herder, Freiburg im Breisgau 1997; *Für eine Zukunft in Solidarität und Gerechtigkeit*, Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz, DBV, München 1997; *Economic justice for all*, Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy, D.C, Washington 1986.

isto tako za svoj objekt ima čovjekovo djelovanje, premda različito, ali djelovanje koje podliježe etičkoj prosudbi.

S druge strane, na ekonomska opredjeljenja mora utjecati politika, jer se i ona bazira na čovjeku kao proizvođaču ili korisniku, a onda i u taj prostor mora uskočiti etika jer ona mora dati svoju prosudbu, bilo zasebnu bilo zajedničku, o ekonomskom djelovanju u odnosu na pravednost. Danas se, stoga, pojavljuju glasovi da etika i ekonomija moraju imati isti cilj: moraju postići određeni ekvilibrij jer ekonomija može ispravno funkcionirati samo ako ne zanemaruje etičke sudove, tj. ako se i ona počne brinuti o siromaštvu i o činjenici da svi moraju živjeti, oni koji rade i oni koji su bez posla. Ako postoje skupine osoba koje ne mogu doći na tržište jer nemaju kupovne moći, zar to onda nije problem i ekonomije? ⁸

U modernom svijetu ima sve više glasova da ulogu tržišta treba što više izmijeniti kako bi se postigla društvena sigurnost i razvio osjećaj za opće dobro koje nije samo tržišno i koje se sastoji i u brizi za rubne osobe, u pomaganju drugima. To je, dakako, tipično etička stvar ali je puna ekonomskih vrijednosti. Moderno se društvo ne bi više smjelo zadovoljiti samo tržišnom ekonomijom, već socijalnom i tržišnom ekonomijom, gdje tržište nužno ostaje nazamjenjivo sredstvo ali u korist društva.

Katolički društveni nauk govori i o kriterijima u gospodarstvu:

1. dostojanstvo, blagostanje i razvoj svih ljudi i naroda ;
2. zdravi ljudski odnosi sa svrhom sveobuhvatne solidarnosti ljudske obitelji;
3. potreban je prostor i poticaj svih na stvaralačko sudioništvo;
4. potrebno je zajedničko zalaganje na stvaranju takvih odnosa, osobito autoriteta koji je odgovoran za promicanje tih vrijednosti.

Na osnovu vjere i biblijske pravednosti koja je poziv na otkupljenje, ali ne samo pojedinca već svih ljudi, moderna kršćanska moralna misao sve više napušta načelo komutativne pravednosti, tj. ja dajem tebi onoliko koliko ti daješ meni. Sve više među teolozima sazrijeva ideja da smo i sami opravdani po milosti, što u nama onda rađa i dužnost da se brinemo za dobro svih, posebno onih koji su društveno ugroženi i koji su na rubu. Upravo takvi od nas zahtijevaju

⁸ Usp. D. BEITONI, *Cristiani e cittadini*, EDB, Bologna 1995, 257-259.

našu solidarnost, i to na temelju Božje pravednosti koja se zauzima za čovjeka i tako ga spašava. Stoga se biblijska, dakle kršćanska pravednost može pretvoriti u načelo: svakome treba dati prema mjeri njegove potrebe, i to upravo zbog njegove potrebe kao mjere Božje pravednosti prema njemu samome.⁹

Današnje shvaćanje društvene pravednosti¹⁰ nužno nadilazi postavku da se dobra dijele po zaslugi. Dioba bi trebala biti prema potrebi. Time se radikalno nadilazi egoistički interes, a opće dobro ulazi u središte djelovanja. To je dobro koje svi moraju poštovati, štiti i razvijati. "Opće se dobro sastoji u skupu svih uvjeta društvenoga života koji ljudima omogućuju punije i nesmetanije usavršavanje njihovih vrijednosti."¹¹

Tome je ideal obiteljski odnos jer u obitelji svi rade jedan za drugoga bez pojedinačnog interesa i solidarno jači pomažu slabijima. Jasno da to nije moguće u modernim poduzećima i društvu, ali se mora razvijati osjećaj za životne ciljeve koji su svima zajednički, duh suodgovornosti i obzir prema slabijima. Pavao VI. izričito veli: "Suzbijati bijedu ... znači unapređivati, zajedno s poboljšanjem uvjeta života, ljudski i duhovni progres svijetu".¹² Američki biskupi su još izričitiji kad tvrde da se sve ekonomske odluke u jednom društvu i državi moraju prosuđivati prema tome "što one čine za siromašne, što čine siromašnima i kako omogućuju siromašnima da učine nešto za sebe. Temeljni moralni kriterij za sve ekonomske, političke i institucionalne odluke je slijedeći: sve to mora biti na službu narodu, posebice siromašnima."¹³ Ako se tome još pridoda i zajedničko nastojanje oko stvaranja životnih uvjeta i struktura koje promiču solidarnost, onda se može reći da se ostvaruje prava društvena pravednost i u gospodarstvu.

Društvena pravednost se ostvaruje ondje gdje postoje jednaki uvjeti u životu, naobrazbi i radu. To je idealan cilj, a odstupanja bi

⁹Usp. P. RAMSEY, *Basic Christian Ethics*, New York 1950, 14.

¹⁰ Izraz prvi upotrijebio papa Pio XI u enciklioci *Quadragesimo Anno*, 1931.

¹¹ IVAN XXIII, *Mater et Magistra*, br. 65.

¹² *Populorum progressio*, br. 76.

¹³ *Economic justice for all. Pastoral letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy*, Washington 1986, br.24.

moralna imati dobro opravdanje. No, nikako nije nepravda ako netko zarađuje više a time ni u čemu ne oštećuje druge.

Stoga društvena pravednost najprije traži pravedne zakone kojih se svi jednako trebaju držati, ustanove koje će to u život provoditi, pravedan odnos između poslodavca i radnika i pravednu raspodjelu proizvoda. Ona se proteže i na međunarodne odnose, prije svega između bogatih i siromašnih zemalja u razvoju. No, liberalno shvaćeno i vođeno gospodarstvo te istine teško prihvaća jer je isključivo vođeno ekonomskim uskogrudnim zakonima proizvodnje, dobiti, učinkovitosti, konkurencije, itd.

3. *Gospodarstvo u službi ljudskih potreba*

Društvena pravednost zahtijeva da se gospodarski odnosi tako uredi da služe potrebama ljudi. "Osnovni cilj proizvodnje nije puko umnažanje proizvedenih dobara niti dobitak ili gospodovanje, nego služenje čovjeku i to čitavome čovjeku prema ljestvici njegovih materijalnih potreba i prema zahtjevima njegova intelektualnog, moralnog, duhovnog i religioznog života ... Gospodarska djelatnost treba se razvijati ... tako da se ostvari Božji plan s čovjekom."¹⁴

Prema kršćanskom shvaćanju postoji ljestvica vrijednosti i hitnost potreba. Tako razlikujemo:

1. osnovne potrebe za dostojan i donekle siguran život;
2. potrebe s obzirom na ono što drugi već imaju;
3. čežnja za stvarima za koje netko vjeruje da su mu potrebne da bi istaknuo svoju pripadnost "višem položaju".

Dok je druga točka shvatljiva kao čežnja za pravednošću i jednakošću, treća je jedan od uzroka nereda u društvenom i gospodarskom životu i zapreka osobnom rastu i slobodi. Potrebe sadržane u prvoj točki trebale bi zacijelo imati apsolutnu prednost i u proizvodnji i u razdiobi.

Odgovaj i profesionalna naobrazba, već prema kulturi i odgovarajućem načinu gospodarstva, osnovna su ljudska potreba. Zbog posvudašnje prisutnosti sredstava javnog priopćavanja, danas se mogu teže nego ranije isključiti izvanobiteljski i izvanškolski utjecaji. To više

¹⁴ GS 64; usp. PP 26

im je potrebna pedagoška prerada. Pored toga danas osobitu pažnju zaslužuje promidžba (reklama). Jer, mnogi se ljudi dadu zavesti da što više zahtijevaju, posjeduju, bez obzira na to pomaže li im to da bolje žive i da više budu. Odatle se velikim dijelom tumači ideološka moć materijalizma.

Što se tiče opskrbe dobrima, jedna od najvećih briga trebala bi biti razborita ravnoteža između potrošne robe i investicija radi "osiguranja zaposlenja i dovoljnih prihoda ne samo današnjem nego i budućem stanovništvu."¹⁵ Moderno gospodarstvo je, nažalost, vođeno profitom, iskorištavanjem i gospodarenjem, tako da izaziva veliki svjetski problem: nesrazmjer između korištenja zaliha zemlje i kvalitete samih zaliha kao i kaotičnu nerazumnost tog korištenja što stvara ogromne ekološke probleme koji prijete uništenju svijeta.

Prvi je znak za uzbunu došao od Rimskog kluba (Club of Rom) 1972.g. s izvještajem "Granice razvoja"¹⁶. Rimski klub upozorava da zalihe zemlje nisu neiscrpne i da o razvoju treba itekako voditi računa. U igri su tri međuovisna faktora: povećanje pučanstva, zagađivanje okoliša, iscrpljenje zaliha. Zbog toga je nužno da se razvoj dobro programira i da nekako postane jedinstven za cijeli svijet, ako se u kratkom roku ne želi opća katastrofa. U konačnici sve se svodi na odnos tehnološke moći čovječanstva i moralne i političke odgovornosti. Ogromne mogućnosti znanosti i tehnike omogućuju čovjeku veliku manipulaciju i uništenje čitavog svijeta. Opravdano se onda postavlja pitanje: Da li je etički dopušteno sve što je tehnički moguće?

Stoga čovjek, više negoli ikada ranije, mora upravljati svijetom po načelima etike. Dva vida tog problema su ekologija i uporaba atomske energije. Ondašnji generalni tajnik UN Perez de Cuellar je 1990. dao slijedeću izjavu: "Razvoj civilizacije doveo nas je do problema s kojima se ne može suočavati ni jedna zemlja, religija, ili kontinent zasebno. Sada nam je valjda svima jasno da ako odmah ne djelujemo, dolazi mrak svima skupa."¹⁷ U Rio de Janeiru je Maurice Strong, predstavnik Kanade i generalni tajnik UNCED-a, ozbiljno upozorio političare svijeta: "Nikada u povijesti neće toliko ovisiti o

¹⁵ GS 70

¹⁶ *I limiti dello sviluppo*

¹⁷ *Slobodna Dalmacija*, 27. I. 1990, 11.

tome što vi radite ili ne radite za vas same, za druge, za vašu djecu, za vaše unuke i za život u svim njegovim mogućim oblicima.”¹⁸

O važnosti toga skupa, kao i ozbiljnosti ekološkog problema, govori i činjenica da je na tom skupu bilo oko 30000 ljudi iz 178 zemalja svijeta, a sudjelovalo je 7650 raznih ne vladinih organizacija (NGO) i ustanova. Bilo je 700 predavanja i intervenata koji su obradili svaki mogući vid ekologije i razvoja. Međutim, taj ECO '92 ili UNCED 1992. je bio miniran kad američki predsjednik G. Bush nije htio potpisati neke djelove zajedničkog dokumenta, kao ni Japan, Saudijska Arabija i Malezija.

Svi su se složili da je čitava zemlja opasno ugrožena probojem ozonskog omotača, kiselim kišama, efektom staklenika, otapanjem ledenjaka, ali nema slaganja u liječenju i to zbog egoizma razvijenih zemalja koje su i najveći zagađivači svijeta. Pretjerani razvoj industrije, ogromni gradovi i veliko trošenje energije, golemi otpaci i plinovi narušavaju atmosferu i zagađuju okolinu tako da je došlo do višestrukih meteoroloških promjena, a to sve skupa škodi zdravlju i prijeti zemlji potapanjem njezinih nižih dijelova. Smatra se da se godišnje ispusti u atmosferu i u zemlju oko 26 milijardi različitih otrovnih tvari. Tu je ogromni problem krčenja prašuma i to toliko da ih se godišnje smanjuje za oko 11 milijuna hektara. U samoj Europi je 1986. god. bilo uništeno oko 30.718 hektara. Tu je i nemilosrdno trošenje fosilnih sirovina i iscrpljivanje zemlje, a uz to vlada nebriga za ekološke posljedice koje izravno ugrožavaju čovjekov opstanak na zemlji. Osim toga, zbog loše obrade zemlje i zbog raznih oštećivanja, širi se pustinja za oko 6 milijuna hektara godišnje. Smatra se da će oko 2000. godine nestati oko 35000 životinjskih i biljnih vrsta.¹⁹

Zapadno društvo konačno uviđa da je prošlo vrijeme agresivnog pristupa svijetu, po kojemu se ekonomski razvoj, a njemu su podvrgnute i znanost i tehnika, smatra gomilanjem bogatstava preko iskorištavanja prirode i ljudi. Tako je priroda svedena na jednostavni kompleks prirodnih rezervi koje samo treba upotrijebiti, a radnici nisu više osobe već ljudske rezerve za proizvodnju. Sve stvoreno je izgubilo

¹⁸ Cit iz D. O'MAHONY, OFM.CAP, *International debt and ecological connections* (2), SEDOS Seminar, 5. 11. 1992, 1.

¹⁹ Usp. L.R. BROWN-C. FLAVIN, *The Earth's Vital Signs*, u L.R. BROWN, *State of the World 1988*, New York 1988, W.W. Norton, 3-21.

svoju vrijednost u sebi i sve vrijedi samo onoliko koliko služi proizvodnji.²⁰

Danas se već svima nameće osnovno pitanje: kako doći do zadovoljavajućeg društva koje bi poštivalo i čovjeka i prirodu? To bi trebalo postati društvo ljudi, a ne luđaka koji međusobno štite život i zdravlje jedan drugoga, a ujedno ga poboljšavaju i promiču. To neće ići sve dok čovjek ne shvati svoga bližnjega kao dar i kao bitno drugoga, tj. kao onoga kojega je Bog stvorio kao i njega. Zato su i ovdje veoma aktualne riječi Ivana Pavla II. kad veli da je pitanje o čovjeku usko povezano uz pitanje o Bogu: "U središtu svake kulture jest stav što ga čovjek zauzima pred najvećom tajnom: tajnom Boga."²¹ Tek u tom svjetlu čovjek, njegovo dostojanstvo i njegov život imaju svoj puni smisao: "Srcu proživljene drame suvremenog čovjeka treba dodati: pomračenje smisla Boga i čovjeka, tipično za društveni i kulturni kontekst u kojem prevladava sekularizam ... Tko se pusti zaraziti tom klimom, lako ulazi u strašno začaran krug: gubeći smisao Boga, teži se i gubljenju smisla čovjeka, njegova dostojanstva i njegova života."²²

No, vratimo se opet ekonomiji. Rentabilnost se ne može isključiti iz gospodarskog života, ali interes u pojedinim granama ne smije ići na teret općeg dobra. Svakako da se interesima kao pokretačkoj snazi ljudskog djelovanja ne smije ništa prigovoriti, jer bez njih ne bi bilo ni razvoja ni rada. No, kod interesa je uvijek problematično njihovo egoističko prikraćivanje. Ono se najprije pokazuje u pohlepi za novcem ili u težnji za obogaćivanjem u stilu diktatora tzv. trećeg svijeta. Vidi se, zatim, u raznim oblicima korupcije, privilegiranog poslovanja, stranačkog, obiteljskog i prijateljskog nepotizma.

Treća vrsta interesnog egoizma je tzv. privremeni egoizam, koji se sastoji u tome "da se manje važni, kratkoročni interesi ostvaruju na štetu važnih dugoročnih interesa i to zahvaljujući činjenici da predstavnici takvih kratkoročnih interesa postoje na političkom tržištu i u stanju su vršiti pritisak, dok predstavnici dugoročnih interesa nisu ni tako prisutni ni tako moćni."²³ To se, ponajbolje vidi u gore opisanom

²⁰ Usp. L. BOFF-N. VAN SI, *Sorella madre terra*, EL, Roma 1995, 28-29.

²¹ IVAN PAVAO II, *Enciklika "Centesimus annus"*, (1991) br. 24.

²² IVAN PAVAO II, *Enciklika "Euangelium Vitae"*, br. 21.

²³ V. ZSIFKOVITS, *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb 1996, 23.

ekološkom pristupu, kao i u ekonomskom zaduživanju države, što uvijek ide na teret budućih naraštaja. Zadaća je gospodarske politike da zadovolji osnovne ljudske potrebe i da pazi na opće dobro

Već smo naglasili što crkveni društveni nauk smatra općim dobrom: "Opće dobro podrazumijeva u sebi zbroj svih onih preduvjeta društvenog života koji dopuštaju pojedincima, obiteljima i društvenim skupinama da potpunije i neometanije dosegnu svoje vlastito usavršavanje."²⁴ Poznati teolog društvenog crkvenog nauka i pisac teksta enciklike *Quadragesimo anno*, B.O.v. Nell-Breuning je veoma dobro uočio da u crkvenom pojmu općeg dobra postoje dvije sastavnice: jedna sadržajna i jedna organizacijska. Sadržajna vrijednost je ujedno i vlastita vrijednost i sastoji se u usavršavanju ljudske naravi kao takve, dok se organizacijska vrijednost naziva i uslužna vrijednost, a sastoji se u organizaciji čimbenika pojedinog društva tako da svi kroz međusobnu suradnju postignu zajedničke ciljeve čije je ostvarenje u interesu ostvarenja i usavršavanja samog pojedinca.²⁵ Naglasak crkvenog nauka je, barem u posljednje vrijeme, na organizacijskoj komponenti.

Važno je to naglasiti ako se zna da moderna katolička moralna misao više ne vidi zapreku za razvoj tržišne privrede, ali socijalno usmjerene, jer se tržište satoji od izmejene roba u privrednom procesu. Ono je sredstvo da bi se potrebe općeg dobra mogle ostvariti jer ono odgovara potrebama potrošača i proizvođača budući da se preko njega doznaje koja je roba najcjenjenija i najztraženija. Ujedno, ono mobilizira i snage privrednika za stvaranjem bogatijeg i boljeg pokrića životnih i kulturnih potreba društva. Kod istih cijena tržište omogućuje najbolju robu, jer takve cijene privlače kupca, a kod iste kvalitete omogućuje jeftiniju robu. Slobodno tržište omogućuje tako kolanje zaliha kapitala i sirovina, a široka konkurencija prisiljava poduzeća na stalne inovacije i na štednju kapitala i sirovina.

No, kako potražnja sa strane kupaca vodi neizbježno u takmičenje između proizvođača i trgovca i stvara konkurenciju, Crkva svoj apel za općim dobrom ponajviše upućuje državi kao vrhovnom čuvaru općeg dobra i ispravne tržišne utakmice. Država mora stvoriti preduvjete koji će omogućiti pojedincima i skupinama njihov razvoj i

²⁴ GS, br. 74.

²⁵ Usp. B.O.v. NELL-BREUNING, *Pravda i sloboda*, Beč 1986, 34-35.

usavršavanje. "Zadaća je države da se brine za obranu i zaštitu zajedničkih dobara, kao što su prirodni okoliš i ljudski okoliš, odžavanje kojih ne mogu jamčiti jednostavni mehanizmi tržišta. Kao što je u doba kapitalizma država bila dužna braniti temeljna prava rada, tako su sada u novom kapitalizmu i ona i čitavo društvo dužni braniti kolektivna dobra, koja, između ostalog, tvore okvir unutar kojega je jedino moguće da svatko zakonito postigne svoje individualne ciljeve."²⁶ No, Crkva snažno naglašava i načelo supsidijarnosti, kako država ne bi sve svoje građane usrećivala odozgo i da se interesi vladajućih krugova ne bi prodavali kao sreća naroda, nego da se odluke prepuštaju nižim razinama gdje je to moguće.²⁷

Zbog ostvarenja zdrave konkurencije potrebna je zakonska regulativa države, ali i etička odgovornost sudionika tržišne utakmice, jer uvijek postoji velika opasnost od privrednog kriminala kada sudionici tržišne utakmice pokušavaju sebi nešto pribaviti mimo zakona i mimo etičkih pravila ponašanja.

Tada je svaki put riječ o izdaji etike, pa i onda kad nisu nastupile zakonske sankcije. Evo kratkog kataloga neetičkih načina ponašanja u gospodarskom životu, koji nadilazi krivični zakon, ali, razumljivo, ne isključuje činjenicu da su najozbiljniji oblici već u kaznenom zakoniku zabranjeni ili će se ubuduće ondje navoditi kao zločini. Riječ je o grijesima protiv istinoljublja i pravednosti u njihovim različitim dimenzijama, koji su istodobno uvijek grijesi protiv bližnjega: prijevara i obmana u mnogovrsnim oblicima, dobro sračunati oblici "neplaćenih" usluga i darova, oslobođenih dažbina, oslobođenih što se daju i primaju u nepoštenoj namjeri sve do otvorenih oblika podmićivanja, prikriveni i otvoreni oblici ucjenjivanja, zastrašivanje učestalim osvetničkim činima, porezne prijevare, nepravedno prisvajanje javnih sredstava, povreda prava izumitelja ili prava pisaca i umjetnika, eventualno iskorištavanje njihova teškog položaja, mutne kreditne i zajamske prakse, lažan ili lakoumno prouzročen stečaj ili nepošteno obogaćivanje iz stečajne imovine, nepoštenje u ekonomskoj promidžbi i pri poslovnim pogodbama, uhođenja poslovnih tajni konkurentskih poduzeća podmićivanjem ili bez podmićivanja namještenika drugih firmi, dogovori kartela radi nepoštene

²⁶ IVAN PAVAO II, Enciklika *Centesimus annus*, br. 40.

²⁷ Usp. V. ZSIVKOVITZ, *Isto*, 25.

konk
event
mnog
obrar
ga pi
sigur
drug
proiz
okoli

greš
poni
udru
ošte
iznu
rasp
zlou
uz
prak

soci
zak
poi
drž
pot
duš
bol
sna
naz
eko
ini
So
na
čo

konkurencije, rasipanje nenadoknadivih prirodnih bogatstava, eventualno pri izradi društveno nekorisnih ili čak opasnih stvari, mnoga trgovanja oružjem (osobito ako sustav oružja nije prikladan za obranu, ako služenje njime nadmašuje sposobnost vojske zemlje koja ga prima ili ako se time ima izazvati napadački rat), zanemarivanje sigurnosnih mjera pa tako ugrožavanje zdravlja i života radnika ili drugih, krivotvorenje živežnih namirnica i sredstava za uživanje, proizvodnja i raspačavanje opojnih droga, razni oblici uništavanja okoliša na teret mnogih drugih.

U odnosima između radnika i poslodavaca postoje mnogostruke greške na obje strane: na jednoj strani nepravedna naplata, ponižavajuće postupanje, nepravedno otpuštanje, ometanje slobode udruživanja radnika i namještenika; na drugoj strani loš posao, oštećenje proizvoda, neizvršavanje ugovora, nepravedan štrajk, iznudiivačka prijetnja tim štrajkom, neobjektivnost u tarifnim raspravama, nepridržavanje tarifnih ugovora od jedne ili druge strane, zloupotreba štrajka ili otpuštanja u političke svrhe, otpuštanje ili štrajk uz veće štete za javnost, štrajk javnih namještenika ako se štrajk praktički okreće protiv općeg dobra.²⁸

Ipak je takmičenje na tržištu potrebno i zbog usklađivanja sa socijalnim stremljenjima stvaranja boljeg i pravednijeg poretka. Upravo zakonima kontrolirano socijalno tržište razlikuje se od liberalističkog poimanje tržišta. Zakonski poredak privređivanja je nužan u svim državama. U interesu općeg dobra zakon mora garantirati mogućnost potražnje kroz jeftinije i bolje proizvode, i nikako ne smije priječiti duh poduzetništva. Sloboda u poslovnom stremljenju i spremnost za boljim služenjem zajedničkom dobru mora biti svakome osiguran. To snažno ističe sadašnji papa Ivan Pavao II. I ako je papa Leon XIII. bio nazvan papom udruženja, papa Ivan Pavao II. može biti nazvan papom ekonomskog poduzetništva,²⁹ jer je pravo na osobnu ekonomsku inicijativu postavio u srž svoga društvenog nauka. Već je u enciklici *Sollicitudo rei socialis* (1987.) naglasio to pravo i to odmah iza prava na vjersku slobodu. To pravo je zasnovano na biblijskoj istini da je čovjek stvoren na sliku Božju. Svaka osoba je po tomu kreativan

²⁸ Usp. B. HÄRING, *Kristov zakon*, vol. 3, Zagreb 1986, 411.

²⁹ Usp. M. NOVAK, *The catholic ethic and the spirit of capitalism*, The free press, New York 1993, 55.

subjekt što ga Bog poziva da postane njegov sustvoritelj na području ekonomije.³⁰ Kreativnost tako za čovjeka postaje čin otkrivanja i razlučivanja Božjeg poziva. Papa tako stvara most između religije i ekonomije, što, svakako, nije bio slučaj u katoličkom društvenom nauku prije njega.

Pače, kad je riječ o Ivanu Pavlu II. treba naglasiti i to da on u katoličku moralnu misao unosi nov i originalan pojam o slobodi: to je uređena sloboda (*libertas ordinata*) ili sloboda pod zakonom. On taj pojam vjerojatno uzima iz kršćanske klasične nauke o razboritosti (*recta ratio agendi*). Ta nauka, inspirirana Aristotelom, smatra da razum mora biti vođen dobrom voljom. Ako želimo živjeti u istini, moramo ju prije ljubiti, i to pažljivo i ispravno. Slično je i sa slobodom. Ako doista želimo biti slobodni, onda naše strasti i želje moraju biti vođene dobro usmjerenom ljubavlju po unutarnjem zakonu naše ljudskosti. U tom smislu vršenje slobode postaje oblik poslušnosti istini, a za kršćane je istina objavljena u Isusu Kristu, Riječi Božjoj: "Poslušnost istini o Bogu i o čovjeku jest prvi uvjet slobode koji omogućuje čovjeku da uredi vlastite potrebe, vlastite želje i načine njihova zadovoljavanja prema opravdanoj hijerarhiji"³¹ Tako se sloboda shvaća kao unutarnji oblik zakona, a slobodni su čini plod razuma, zakona, dužnosti i dobro izgrađene savjesti. Tu slobodu čovjek ostvaruje kao kreativan djelatnik i tako ostvaruje svoje vlastito ljudsko poslanje. Ta uređena sloboda vodi čovjeka u međuovisnost o drugima, a nikako u anarhiju. Stvara kulturalne različitosti, a nikako uniformiranost.³²

Prva je i temeljna ljudska sloboda vjerska sloboda, a druga je ekonomska. Papa proglašava osnovnim ljudskim pravom i osobnu ekonomsku inicijativu.³³ To pravo proizlazi od Boga Stvoritelja koji ga je utisnuo u svako ljudsko biće. Pače, to pravo osnovne ekonomske slobode i poduzetništva i jest bitni dinamizam modernog demokratskog društva. Taj dinamizam i proizlazi iz plodnosti ljudskog uma što mu ga je dao Stvoritelj. Ivan Pavao II. izričito veli: "Ako je nekoć odlučujući faktor proizvodnje bila zemlja i kasnije kapital,...

³⁰ Usp. *SRS*, br 15; *CA*, br. 31.

³¹ *CA*, br. 41.

³² Usp. *CA*, br. 25.

³³ Usp. *SRS*, br. 15.

danas je odlučujući faktor sve više sam čovjek i to njegova spoznajna sposobnost koja se očituje u znanstvenim spoznajama, njegova sposobnost za solidarnu organizaciju, sposobnost da uoči i zadovolji potrebe drugoga."³⁴

Time papa jasno veli da u današnjem shvaćanju bogatstvo nije samo materijalno dobro već je to prvotno duhovni kapital, a to je čovjekov um, znanje, stručnost, poduzetništvo, sposobnost organizacije, stvaranje udruženja i osobna inicijativa. Zapravo, invencija, strast za novim, za slobodom i za fleksibilnošću, postaju glavne poluge razvoja i bogatstva. Sva snaga visoko razvijenih zemalja i sastoji se u otkrivanju, inovaciji i invenciji. Glavne kreposti tih društava su stvaralaštvo, suradnja i sve druge kreposti koje teže za izgradnjom zajednice.

Stoga bi dobro uređeno društvo moralo imati barem tri zdrave stvari: političku jednakost, političku i ekonomsku slobodu. Mora postojati i ekologija slobode i jednakosti u društvu, o čemu se na poseban način mora starati država, i treba im posvetiti barem onoliko pažnje koliko se posvećuje ekologiji zraka, vode i mora. Kad je, pak, riječ o etici u ekonomiji, znači da treba procjenjivati jednakost između osoba, grupa, naroda u društvu u svjetlu općih načela koji se svi mogu svesti na jedno: svakome dati i priznati njegovo.

4. Crkva i gospodarski poredak

Crkva je u novo doba ušla sa svojim tradicionalnim poimanjem pravednosti (komutativna, distributivna). No, moderno gospodarstvo se toliko otrglo od shvaćanja takve pravednosti da je po njoj nemoguće riješavati svjetske probleme koji su se pojavili, pa i onda kada se govori o nužnim zaokretima u gospodarstvu suvremenoga svijeta.

Ta su se pitanja posebice pojavila na području bivše Savezne Republike Njemačke nakon ujedinjenja njemačkog naroda. Osnovno pitanje je glasilo: može li se ljudima, koji su naviknuti na istočne metode gospodarstva i koji su se misaono i gospodarski formirali u drugim oblicima ekonomskog poslovanja, jednostavno nametnuti nov i nepoznat sustav poslovanja kakav je razvijen u zapadnom gospodarstvu i, jasno, prilagođen zapadnom razumijevanju stvarnosti i života. Takvo

³⁴ CA, br. 32.

pitanje treba najozbiljnije postaviti danas i kod nas, pogotovo ako se želi aktivno sudjelovati u svjetskoj tržišnoj utakmici i u unapređenju našega društva.

Na ta pitanja nije lako dati jednoznačan odgovor. Tražimo li odgovor u papinskom (službenom) poimanju socijalne pravednosti, nećemo doći do sasvim jasnog odgovora. Činjenica je da osuda liberalnog kapitalizma pripada tradiciji Katoličke Crkve. Istina je i to da su pape i u najranijim socijalnim enciklikama odlučno odbijale sustav marksističkog socijalizma.

Pojam slobode prestiža u gospodarstvu (Wettbewerb) u papinskim je dokumentima bio spomenut samo u kritičkom smislu. Prema enciklici Pija XI. Quadragesimo anno pojam slobode prestiža (Wettbewerbsfreiheit) bio bi dopušten samo unutar dozvoljenih granica i u okviru stvarnih potreba suvremenog poslovanja.

Prestiž, dakle, u gospodarskom poslovanju nije bio odbačen kao zlo, ali nije bio ni rado prihvaćen niti preporučen. Nema, dakle, jasna načela: granice se ne mogu jasno unaprijed odrediti nego osnovno načelo treba biti pravedan gospodarski poredak.³⁵

U iznalaženju rješenja za novonastalu situaciju demokratskih promjena na tlu Europe i svijeta,³⁶ a tako danas i na tlu Republike Hrvatske, prednost se mora dati gospodarskoj utrci (Wettbewerb) i novom tržišnom mehanizmu natjecanja.

Znači li to da Crkva onda prihvaća tržišnu ekonomiju i tržišnu utakmicu? Može se doista reći da zadnja socijalna enciklika Centesimus annus to prihvaća. Novost enciklike je u vrednovanju i pozitivnoj ocjeni tržišne ekonomije i tržišnog "prestiža". Slobodno

³⁵ Pape su uvijek bili kritični na liberalne teorije tržišne ekonomije a što je i osnovni motiv cjelokupnog socijalnog nauka Crkve u proteklih 100 god., jednako kao i na socijalističko shvaćanje gospodarstva i njegova razvoja. Gotovo bi se moglo reći da oni traže neki treći put.

³⁶ Proces demokratizacije svijeta započeo je već odavno i, čini se, postao je nezaustavljiv. U zadnjih petnaestak godina mnoge države su se opredijelile za demokratski poredak i ustroj vlasti, počev od Filipina, Južne Amerike, pa do Poljske, Mađarske i Hrvatske. Taj novi val demokratizacije nazvan je njezinim trećim ili katoličkim valom jer se pretežno odvija u katoličkim zemljama. To je veoma značajno naglasiti ako se zna da je 1900. godine bilo samo 13 demokratskih zemalja na svijetu, usp. M. NOVAK, *The catholic ethic and the spirit of capitalism*, The free press, New York 1993, str. 10. Crkva tek od vremena Pija XII. započinje sa simpatijom gledati na demokraciju. Njegova Božićna poruka 1944. god. je posvećena demokraciji kao obliku vladavine "koja se mnogima čini kao naravni zahtjev što ga i sam razum uviđa", PIO XII, *Radiomessaggio del Natale 1944*, 7, u: I. GIORDANI (a cura di), *Le encicliche sociali dei papi*, Roma 1956, 803.

tržište postaje najboljim sredstvom zadovoljenja čovjekovih potrošačkih potreba,³⁷ ali papa istovremeno upozorava i na one ljudske potrebe koje nisu tržišne. Tržišni mehanizmi pružaju pri tom mogućnost da se upotrijebe odgovarajuća proizvodna sredstva, pospješi razmjena proizvoda (trgovina), da se želje i stvarne potrebe čovjeka stave u prvi plan a da se te želje i potrebe ne kose s pravima i potrebama drugih ljudi.³⁸ Na Zapadu taj obrat papinske misli kroz *Centesimus annus* nije bio baš razdragano prihvaćen jer su raniji kritički iskazi na kapitalizam bili daleko manje razmatrani.

Ivan Pavao II. je napisao svoju devetu encikliku *Centesimus annus* dvije godine poslije raspada socijalističkog društva i ekonomije te naglasio činjenicu da je socijalizam propao jer nije znao čovjeku udahnuti ljubav i kreativnost, ta dva osnovna zahtjeva ljudske duše, te tako stvorio ogromnu duhovnu prazninu u ljudima.³⁹ Ta enciklika je gotovo papin odgovor na pitanja mnogih zemalja trećeg svijeta i zemalja koje su izišle ispod komunističkog jarma te uspostavile demokraciju. One kao da pitaju: "Što nam je činiti poslije pada socijalizma? Što nam predlažete?"

I papa pokušava dati prihvatljiv odgovor. Njegovo razmišljanje polazi od činjenice da se filozofija i teologija susreću u antropologiji stvarne opstojnosti ljudske osobe. Filozof u čovjeku gleda "čovjeka stvaratelja" (*homo creator*), a teolog u njemu vidi "sliku Božju" (*imago Dei*). Čovjek stvaratelj (filozofija) je sazdan na slici Boga stvoritelja (teologija) i od njega je primio neotuđivo pravo na kreativnu inicijativu. Tako Ivan Pavao II. stvara okvir za cjelokupan društveni sustav u kojem će uvijek na prvom mjestu biti čovjekovo dostojanstvo po kojem čovjek ima pravo na stvaranje, invenciju i poduzetništvo. Pače, sloboda se najbolje i pokazuje u ljudskom kreativnom subjektivitetu, a ona se sama od sebe proširuje na područje savjesti, istraživanja i stalnog djelovanja. Gotovo bi se moglo ustvrditi da su sloboda i kreativnost izjednačene. A sloboda kao takva nikada nije sama sebi svrhom, već nam je darovana za nešto, ona mora biti uređena nečim i od nekoga (*libertas ordinata*).

³⁷ CA, 34.

³⁸ CA, 40

³⁹ Usp. CA, br. 24.

Tako i društveni sustav samo ako je slobodan može građanima udahnuti duh odgovornosti i dužnosti, te dvije osnovne moralne kategorije. Ispravan poredak, pak, treba biti izgrađen na temelju razuma i međusobnih usklađenja gdje ne mora uvijek i sve biti propisano jer bi svima trebalo biti na srcu opće dobro. Ipak se uvijek traži određena vrsta reda (uređena sloboda). Taj poredak koji se postiže kroz međusobna usklađenja nagona u društvenoj prilagodbi i teži za kooperacijom, neki nazivaju katalaksijom, što je, zapravo, ideal društva.⁴⁰

Papa jasno razlikuje sferu socijalnog od sfere državnog, sferu djelatnosti građana od sfere koja spada na vladu. Ujedno naglašava važnost ujedinjenja i povezanosti slobodnog rada i djelovanja, građanske inicijative i slobodnog udruživanja.⁴¹

U modernome društvu politika igra važnu ulogu, pa i u svagdašnjem životu. To je, kako i sami vidimo, zasluga demokracije. Ali su i u demokraciji gospodarski napredak i gospodarski prestiž određeni političkim programima. Stoga nam mora biti jasno da se povijesna događanja promatraju u duhu vremena u kojem su nastala, a u njihovu vrednovanju za današnje vrijeme treba znati otčitavati znakove vremena, odnosno "živjeti u duhu vremena" ili u duhu "modernizma" kako je to već istakla enciklika *Rerum novarum*.

Enciklika *Centesimus annus* daje i odgovor na osnovna pitanja koja su kao problemi postavljena samoj Crkvi. Govor je, naime, o sustavu poslovanja koji bi Crkva danas predložila nakon osude liberalnog kapitalizma i nakon pada marksističkog socijalizma. Smije li se reći da je kapitalizam društveni sustav koji je pobijedio i da se prema njemu moraju usmjeriti naponi zemalja koje nastoje preoblikovati svoju ekonomiju i svoje društvo? Da li je kapitalizam model što ga treba preporučiti zemljama trećeg svijeta koje traže put istinskog ekonomskog i građanskog napretka?

Odgovor nije jednostavan niti kategoričan. Ako se pod pojmom "kapitalizam" razumijeva ekonomski sustav koji priznaje temeljnu i pozitivnu ulogu poduzetništva, tržišta, privatnog vlasništva i, dosljedno, odgovornosti za sredstva proizvodnje, slobodnog ljudskog stvaralaštva

⁴⁰ Usp. F.A. HAYEK, *The Mirage of Social Justice*, Chicago 1976, 107-109.

⁴¹ Usp. CA, br. 7; br. 49.

na sektoru ekonomije, odgovor je afirmativan iako bi radije trebalo govoriti o "ekonomiji poduzetništva" ili "ekonomiji tržišta" ili jednostavno o "slobodnoj ekonomiji" nego o kapitalizmu. No, razumijeva li se kapitalizam kao sloboda ekonomskog poslovanja bez čvrstih juridičkih postavki koje će to poslovanje staviti u službu integralne ljudske slobode, tada je odgovor odlučno negativan.⁴²

No, treba znati i to da ekonomsko takmičenje nije princip naravnoga reda već je to politički instrument. Mehanizam tržišnog natjecanja ide za dobiti i uštedom. Svaka intervencija u taj proces vodi prema gubitku efikasnosti. Sama pitanja pravednosti ne mogu se rješavati na tržištu. Ona moraju prije tržišta prodrijeti u političke i pravne strukture i mehanizme. Stoga crkveno učiteljstvo najviše i apelira na moralnu odgovornost države, društva, njegovih struktura i svih čimbenika pojedinačno. Probleme pravednoga gospodarskoga poslovanja i pitanja granica napretka, što svi priznaju, ne može rješavati Crkva. No, ona treba biti u stalnom dijalogu s modernom znanošću i njezinom istinom, utjecati na moralni sustav društva.

Moralni je sustav, a zajedno s njim i kulturni, bitan za život društva i čovjeka. Taj sustav je nešto više od "ethosa" jer on u sebi ima čitav kompleks društvenih vrednota po kojima se cijeli narod ponaša. Tu spadaju sve navike naroda, ali i sve njegove ustanove kao što su crkve, škole, sveučilišta i veleučilišta, sredstva društvenog priopćavanja, kao i same obitelji. Sve te ustanove na ovaj ili onaj način govore svim građanima kakvo jest ili bi trebalo biti njihovo vladanje. Stoga su te ustanove bitne za ispravan razvoj i promaknuće čovjeka jer one formiraju ljudske karaktere, stvaraju svjesne i podsvjesne želje, imaginacije, ali i strahove. Ukratko, stvaraju sve navike, ali i osjećaj za dobro i zlo. Moralni život, bilo pojedinca, bilo naroda, uvijek je dublji negoli se to običnim okom može zamijetiti, jer se mnoge navike stvaraju već u djetinjstvu, a i svaka generacija u svom moralnom i duhovnom razvoju ovisi o onomu što je primila od prethodne.⁴³

Svi smo u prošlom socijalističkom sustavu baš na tom moralnom planu užasno trpjeli i sanjali smo život i društvo koje će biti poštenije, pravednije i slobodnije. Sanjali smo o državi i ustanovama koje će osloboditi naše kreativne snage i sposobnosti dobre refleksije, dobrog

⁴²CA 42

⁴³Usp. M. NOVAK, N. dj., 195-196.

izbora i ispravnog moralnog ponašanja. Duboko u sebi i danas priželjkujemo život u sustavu naravne slobode, tj. pod takvim institucijama koje će ljudskoj duši dopustiti da se razvije i izrazi na sva tri glavna životna polja: političkom, ekonomskom i moralno-kulturnom.

Činjenica je da većina našega naroda nije živjela pod takvim institucijama i da one ni danas još nisu takve te se i nameće kao prva dužnost svih, Crkve pogotovo, da najprije stvorimo i ozdravimo naše ustanove koje će osloboditi i osnažiti stvaralaštvo svakog pojedinca. Mi, naprosto, imamo pravo na takve ustanove koje će promicati i omogućiti slobodno i odgovorno vršenje slobode savjesti, istraživanja istine i slobodnog izražavanja svojih misli. Istovremeno imamo i drugu dužnost: da zbacimo sve institucionalne represije koje guše stvaralaštvo i odgovorno vršenje slobode. I to bi trebala biti ta, toliko razvikana, duhovna obnova, ili bolje moralna.

5. Kršćansko-katolička načela gospodarstva

Osnovno i prvo načelo jest da je čovjek osoba koja djeluje, tj. on je podrijetlo i tvorac, središte i cilj samoga poslovanja i ostalih ekonomskih djelatnosti⁴⁴. U tome je izričit papa Ivan Pavao II. jer je pravo na osobnu ekonomsku inicijativu postavio u srž svoga društvenog nauka. Budući da je osoba, čovjek nikada ne smije postati tržišnom robom i on je uvijek nosilac svojih naravnih prava i sloboda. Crkva je duboko svjesna da mora upotrijebiti sve svoje snage za promicanje integralnog razvoja svakog čovjeka, za obranu njegovih prava, za stvaranje humanijeg i pravednijeg društva. U tom promicanju Evanđelje uvijek ostaje čvrsto sidrište Crkve, Evanđelje koje ju poziva i izaziva na nesebično djelovanje, Evanđelje koje ju priziva na dubinsko poštivanje slobode savjesti i misli svakog čovjeka.

Ivan Pavao II. jasno govori: "Njezin je jedini cilj bila briga i odgovornost za čovjeka, kojega joj je povjerio sam Krist, za toga čovjeka koji je, kako prisjeća II. vatikanski sabor, jedino stvorenje što ga je Bog htio radi njega samaoga i za kojega Bog posjeduje svoj nacrt, tj. sudjelovanje u vječnom spasenju. Nije riječ o "apstraktnu" čovjeku, nego o "realnom", "konkretnom" i "povjesnom". Riječ je o

⁴⁴ Usp. GS 63

svakom čovjeku, jer svakoga obuhvaća otajstvo otkupljenja i sa svakim se Krist otajstvom zauvijek sjedinio. Slijedi da Crkva ne može napustiti čovjeka i da je taj čovjek prva staza, prvi put što ga Crkva mora prijeći vršeći svoje poslanje".⁴⁵

Drugo načelo proizlazi iz prvoga: nijedna čovjekova djelatnost, pa ni ekonomska, ne može se oteti kvalifikaciji moralnosti. To znači da ekonomisti, trgovci i potrošači moraju djelovati u skladu s načelima moralnosti jer čovjek uvijek ostaje čovjekom i u ekonomskom poslovanju slijedeći načela i metodu ekonomije. Ivan Pavao II. izričito veli: "Iskustvo posljednjih godina pokazuje da svi mogući izvori i potencijali što su stavljeni čovjeku na raspolaganje, ako nisu moralno usmjereni i upravljani dobrobiti ljudskog roda, lako se okreću protiv čovjeka te ga guše".⁴⁶

Treće je načelo: čovjek i u ekonomiji ima pravo na ekonomsku inicijativu kao pojedinac i kao udruženje. Papa proglašava osnovnim ljudskim pravom i osobnu ekonomsku inicijativu. To pravo proizlazi od Boga Stvoritelja koji ga je utisnuo u svako ljudsko biće. Pače, to pravo osnovne ekonomske slobode i poduzetništva i jest bitni dinamizam modernog demokratskog društva. Taj dinamizam i proizlazi iz plodnosti ljudskog uma što mu ga je dao Stvoritelj. Ivan Pavao II. izričito veli: "Ako je nekoć odlučujući faktor proizvodnje bila zemlja i kasnije kapital, ... danas je odlučujući faktor sve više sam čovjek, i to njegova spoznajna sposobnost koja se očituje u znanstvenim spoznajama, njegova sposobnost za solidarnu organizaciju, sposobnost da uoči i zadovolji potrebe drugoga."

Četvrto je načelo sveopća usmjerenost ekonomskog poslovanja tj. da svi članovi sudjeluju u dobrima i da od njih imaju koristi. To se postiže mudrom, jedinstvenom i harmoničnom narodnom i međunarodnom ekonomijom. To je načelo solidarnosti o kojemu veoma mnogo govori Ivan Pavao II.

Peto je načelo: treba pomagati države i narode u slabijem ekonomskom razvoju. Nejednakosti prijete eksplozijom i ratom ⁴⁷. Naime, svi narodi, osim prava na egzistenciju, imaju pravo i na

⁴⁵ CA, br. 53.

⁴⁶ SRS, br. 28.

⁴⁷ Usp. PP 9,

napredak i pravilan razvoj. Zato su potrebne snage svih država i ljudi dobre volje ⁴⁸.

Šesto načelo: ekonomski se napredak ne može očekivati samo od slijepe i mehaničke igre ekonomske djelatnosti. Potrebno je izvesti u društvu i u svijetu nužne reforme ⁴⁹. Demokratski duh kao takav zahtijeva "visok stupanj časti, vladu stabilnosti i povjerenja". Demokratsko društvo nužno traži "viši moral", veće uzajamno poštivanje, veće povjerenje. To se ostvaruje preko osobne inicijative i društvene odgovornosti, preko institucija ljudskih prava i poštivanja slobode unutar zakona. Stoga nam u ostvarivanju prave demokracije treba razviti "osnovne moralne kreposti, osjećaj osobne i građanske odgovornosti, navike inicijative i poduzetništva, prijateljstva i otvorenosti, naviku govorenja istine i korjenito odbacivanje duha zavisti"⁵⁰

Sedmo načelo: potrebna je aktivna suradnja svih u izgradnji pravednog društva ⁵¹

Osmo načelo: Rast i razvoj nije samo materijalni već mora biti integralan, tj. da razvija duhovno, kulturno, socijalno. ⁵²

⁴⁸ PP 56, GS 66

⁴⁹ GS 65.

⁵⁰ M. NOVAK, *N. dj.*, 225.

⁵¹ GS 65

⁵² GS 65

Zaključak

Etika ni u kojem slučaju nije korektiv tržišta, a niti može dati sigurne garancije ljudskim međusobnim odnosima. Ona djeluje u dubini savjesti i srca svakog čovjeka i tako utječe na svačije prosudbe i odluke.

Kad je riječ o kršćanima koji svoj život posvećuju društvu i ekonomiji, oni moraju biti svjesni da su i na tom području dužni ispuniti svoje kršćansko poslanje da bi svi u njihovu poslovanju i djelovanju mogli uočiti solidarnost, odgovornost, dobrohotnost. Za izdaju ili propuste na tom području mi ćemo vjernici najprije odgovarati Bogu Svemogućemu, i to prije i više negoli bilo kojem ljudskom sudu.⁵³

Kad je riječ o etici u ekonomiji, treba naglasiti da ona zahtijeva da se i u tu ljudsku djelatnost unesu njezina načela i prosudbe kao i svaku drugu ljudsku djelatnost.

Osnovni cilj ekonomije ne bio smio biti samo proizvod i profit, već čovjek. Prava je zadaća politike da tu ideju uvede u konkretno ponašanje svih i to preko instrumentarija zakona, pravednosti, legalnosti i solidarnosti. Svaka apsolutizacija tržišta i njegovih pravila (slobodarstvo, konkurencija, profit, odbijanje kontrole) nikako nije u skladu s Crkvenim naukom. Stoga je etički opravdan i zahvat države, u njezinoj supsidijarnoj ulozi, kada se tržište ne odvija po pravilima, kada se ruši dostojanstvo osobe, solidnost obitelji, kada se ističe pretjerani profit i sloboda od svih ograničenja.

Zahtijevi kršćanske etike su, ujedno, i zahtijevi pravednosti i solidarnosti, i to ne samo na nacionalnom već i na planetarnom planu.

⁵³ Usp. Conferenza Episcopale Italiana, Dokumentat *Democrazia economica, sviluppo e bene comune*, EDB, Bologna 1994, br. 71.

Riassunto

ETICA CRISTIANA ED ECONOMIA

L u k a T o m a š e v i ć

L'autore tratta di un tema molto attuale oggi nel mondo intero, e specialmente nella società croata dato che in Croazia si è passati in un sistema del libero mercato in economia che corrisponde allo sistema democratico.

L'autore inanzitutto, sta a delineare il campo etico, economico e politico con le loro proprietà e nelle loro relazioni in una vita economica.

L'autore, in avanti, delinea i principi cristiani nell' economia mettendo li in risalto a quelli dell' economia liberale e del libero mercato. L' ispirazione di base viene dai documenti sociali della Chiesa Cattolica, specialmente da quelli di Giovanni Paolo II.

VI
FraRa
tri
2.
sti
sa
ra
gl
u
peZ
za
p
d
S
n
V

-

*

I